

Politieke en bestuurlijke ontwikkelingen tot 1900

Thorbecke schreef reeds in 1839 in zijn bijdrage tot de herziening der grondwet: "Geen beroep, dat zoo grooten invloed op de maatschappij heeft als het beroep van onderwijzer.

Vandaar dan ook dat dit beroep, in tegenstelling tot bijna alle andere beroepen niet vrij is en pas na publiek onderzochte en gestaafde kunde mag worden uitgeoefend."

In de vergadering op 26 april 1872 van kerkvoogden en notabelen is er sprake van een kwekeling, n.l. de heer Smits.

Deze kwekeling was zeer waarschijnlijk de zoon van de hoofdonderwijzer R. Smits.

Gemeente Onstwedde.

Opgave van den aard der scholen, van de vakken welke op de scholen worden onderricht, en van de namen der hoofdonderwijzers, op het einde van het jaar 1871.

<i>Aard der school</i> (1)	<i>Vakken welke op de school worden onderwezen.</i> (2)	<i>Naam van den hoofdonderwijzer.</i>
<i>Openbare voor gewoon lager onderwijs</i>	<small>De vakken welke op de school worden onderricht, zijn: de eerste vakken, arit., taal, lekt. a - c, van art. 1. der wet, op't lager onderwijs.</small>	<i>N. Gager.</i>
<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>A. de Haas</i>
<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>P. Vegter</i>
<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>C. Schuitman</i>
<i>idem</i>	<i>idem</i>	<i>H. G. Bloemhoff</i>
<i>Niet gebruikte school van de ned. d. r. k. hervormde gemeente Onstwedde.</i>	<i>idem</i>	<i>R. Smits.</i>

1) In den kolom te voorkomen of het een openbaar, gebruikte of niet gebruikte of niet gebruikte openbare school is.

2) Deze vakken welke elke school aanteekent, worden letterd, vermeld in art. 1 der wet op het lager

Verklaring van het onderwijzen in de verplichte vakken.

Hij ontvangt een salaris van f 175,- per jaar. Bovendien ontvangt hij f 10,- zakgeld, "benevens een paar laarzen".

Als men te kennen gaf het beroep van onderwijzer wel aantrekkelijk te vinden, dan kon men als kwekeling gaan werken op een school. Al doende leerde men het vak. Werd de leeftijd van 18 jaar bereikt, dan was men gerechtigd om het examen voor hulponderwijzer af te leggen, mits men een getuigschrift van goed zedelijk gedrag kon overleggen, alsmede een geboortebewijs. Deze twee documenten zijn ook nu nog vereist als men wil deelnemen aan het eindexamen van de PABO.

Het examen voor hulponderwijzer werd afgelegd ten overstaan van een provinciale commissie. Deze commissie werd gevormd door de provinciale inspecteur, alsmede 4 schoolopziensers.

Behaalde men het diploma voor hulponderwijzer, dan kon men als zodanig werkzaam zijn op een school.

Ging men zich nog verder bekwamen in het vak dan bestond de mogelijkheid om op 23 jarige leeftijd het examen voor hoofdonderwijzer af te leggen.

De leerstof/vakken die gegeven moesten worden volgens de wet op het lager onderwijs waren:

- a. het lezen
- b. het schrijven
- c. het rekenen
- d. de beginselen der vormleer
- e. die der Nederlandse taal
- f. die der aardrijkskunde
- g. die der geschiedenis
- h. die der kennis der natuur
- i. het zingen

De christelijke of bijzondere scholen moesten ook aan dezelfde voorschriften voldoen.

Ook hoofdonderwijzer R.Smits gaf met zijn handtekening op een gemeentelijst aan, dat op de kerkgemeentelijke school in de verplichte vakken werd onderwezen.

Bestuursvorm van de kerkgemeentelijke school

Daar er steeds meer werk te verrichten is voor de school, besluiten de kerkvoogden en notabelen in december 1875 om een aparte schoolcommissie te benoemen die de belangen van de school behartigt.

Bij monde van de predikant worden alle huisvaders uit de gemeente opgeroepen om samen te komen in het leerlokaal op woensdag 14 december 1875.

In deze vergadering worden 4 leden voor de schoolcommissie benoemd door stemming met gesloten briefjes.

De leden van de eerste schoolcommissie worden gevormd door :
de predikant ds H.E. Gravemeijer en verder B.J.Volders, J.H.Wilzing, A.W.Oolders en A.H.Karskens.

Bovendien wordt het voorlopig reglement voor de schoolcommissie ter goedkeuring voorgelegd aan de vergadering.

Men is het op dit moment eens met het reglement, dat de volgende bepalingen bevat:

art. 1. Door de leden wordt benoemd een schoolcommissie, bestaande uit 4 leden der Herv. Gemeente te Onstwedde, behalve de predikant.

art. 2. De roeping van deze commissie is toezicht te houden over de kerkgemeentelijke school alhier.

art. 3. Voornamelijk op de eerste plaats zal zij oog houden op al wat de

Plm. 1880.

Bovenste rij, v.l.n.r.: Jan Potze, Geert Volders, Aijelt Volders, Geert Boelens, Albert Wilzing, Harm Wilzing.

Tweede rij, v.l.n.r.: Geert Bruggers, Lina van Braam, Hendrik van Braam, meester Smits, G. Ynzonidus, Fennechien Wolfs, Wubbe Wolfs, Albert Bessembinders, Albertje Bessembinders,

Derde rij, v.l.n.r.: Roelf Bruggers, Folkert Potze, Wubbe Volders, Roelf Huiges, Wiltien Huiges, Grietje Huiges, Trijntje Hubbeling.

Vóóran: links Jantje de Roos, rechts Batte de Roos.

Plm. 1890.

Bovenste rij, v.l.n.r.: ?, Berend J. Wilzing, Berend Wolfs, ?, Jan Wolfs, Albert Schuring, Hidde Bessembinders.

Tweede rij, v.l.n.r.: Harmke Schuring, Albertine ter Borg, Anna Wilzing, Albertje Bessembinders, ?, meester ?.

Derde rij, v.l.n.r.: Gepke Gelling, Abeline Schuring, ?, Hilgenga, Hilgenga, Hilgenga, ?, ?, Jacob J. ter Borg.

Onderste rij, v.l.n.r.: Albertje Mighels, Gelling, Grietje Eerens, Willempje Wilzing, Rikste Bessembinders, Zwaantje Bessembinders, Wubbe Bruining, Geert H. Mighels.

hoedanigheid en wijze van het schoolhouden en wat het schoolonderwijs betreft. Zo wat aangaat de tijd of de uren van het onderwijs als wat betreft de boeken die gebruikt moeten worden, als wat de schoolbehoeften overigens verlangt.

Over dat alles zal de commissie, zo ook nodig, met de hoofdonderwijzer confereren.

Terwijl wederkerig de hoofdonderwijzer, nopens deze punten, indien hij en het een of ander iets wenst verandert te zien of nodig acht dat er in voorzien worde, zich tot de schoolcommissie heeft te wenden.

- art. 4 Waar het financieel betreft heeft dan de commissie de zaak tot de kerkvoogden te brengen.
- art. 5 Er wordt een boek van aantekening aangelegd, waarin de werkzaamheden der commissie vermeld worden, inzonderheid telkens haar bezoek aan de school gebracht.
- art. 6 Iedere maand zal door de commissie, of wel bij afwisseling door een deel van haar, de school bezocht worden.
- art. 7 Ieder jaar treden er 2 leden der commissie af, die niet dan na verloop van een jaar daarna, wederom benoembaar zijn, terwijl de dienstdoende predikant aan blijft en het presidium en secretariaat waarneemt.
- art. 8 Het dienstjaar gaat van primo januari tot ultimo december. Van de afreding maakt de schoolcommissie een rooster. Zij bepaalt bij loting welke twee van deze leden het eerst, dat is met einde van het jaar 1876, zullen aftreden.
- art. 9 Zal er iets in deze instructie veranderd worden, zo zal dit worden gedaan door kerkvoogden en notabelen in eene vereenigde vergadering.

Dit reglement werd voor enkele artikelen op de volgende wijze uitgevoerd:

Artikel 1

Dit artikel blijft gehandhaafd tot december 1895.

Men besluit dan om voortaan de verkiezing der leden van de schoolcommissie te laten geschieden door kerkvoogden en notabelen en niet meer door de stemgerechtigde leden der gemeente.

De reden van deze verandering is niet te achterhalen. Het is een besluit, genomen door de kerkvoogden en notabelen (zie art. 9). Zij hadden het volste recht om deze verandering door te voeren zonder de stemgerechtigde leden van de gemeente daarover te horen.

Artikel 3

De schoolcommissie legt in 1883 de schooluren vast.

Er wordt van maart tot en met oktober les gegeven en wel:

's morgens van 9 - 11.30 u.

's middags van 2 - 4 u.

Gedurende de wintermaanden zijn de middagschooltijden van 1 - 3 u.

De "avondschool" wordt gehouden van 5 - 6.30 u.

Deze school wordt ook wel aangeduid met de term "Grote School" (= school voor ouderen en oudere jongeren die overdag reeds werken), dit in tegenstelling tot "Kleine School" (= school voor de jongere kinderen).

Langzamerhand hecht men meer waarde aan continue onderwijs en lestijden. Zo worden de schooltijden in 1884 gedurende het gehele jaar gesteld op:

9 - 11.30 u. en 1 - 3 u.

De avondschool blijft gehandhaafd tot 1887, waarna deze vorm van onderwijs wordt afgeschaft.

Ook constateert de schoolcommissie dat er in de school geen psalmboeken en bijbels aanwezig zijn tot het geven van onderwijs.

De vergadering van kerkvoogden en notabelen besluit daarop 30 bijbels en 30 psalmboeken aan te schaffen.

Artikel 7

Ook artikel 7 werd in 1890 gewijzigd.

De afgetreden leden konden direkt herkozen worden. Er werd wel een bepaling opgenomen voor de zittingsduur (steeds twee jaar), maar het aantal keren waarop men herkiesbaar was werd niet geregeld.

Al snel wordt duidelijk dat het besturen van een school zich niet beperkt tot het opstellen van een reglement en het bezoeken van de school.

De ene na de andere kwekeling wenst te vertrekken. De ene keer om meer geld te verdienen, de andere keer een verschil van mening over de uitvoering van een contract.

Als kwekeling H. Braam in november 1882 drie dagen verlof vraagt om zijn zuster in Utrecht te bezoeken en van dit bezoek niet meer terugkeert, besluit men om de hulponderwijzer Natje Smits te benoemen voor een bedrag van f 200,- per jaar.

Het geld is en blijft een probleem, daar alle onkosten uit eigen middelen betaald moeten worden. Hulpmiddelen vormen daarbij het schoolgeld en de opbrengsten van de jaarlijkse Unie-Collecte.

Toch blijft het bestuur van mening dat de kwaliteit van het onderwijs de geldelijke problemen moet overstijgen.

Unie-Collecte

Toen op 2 maart 1878 een nieuw ontwerp Lager-onderwijswet werd ingediend waarbij in art. 3 een definitie werd gegeven wat men verstond onder een openbare- en een bijzondere school ("lagere scholen, waarvan de kosten geheel of gedeeltelijk door de gemeente of het rijk worden gedragen zijn openbare, alle andere bijzondere scholen), kwam een grote groepering voorstanders van bijzonder (christelijk) onderwijs in actie.

In adressen van rooms katholieke en anti-revolutionaire kant (met in totaal meer dan 450 000 handtekeningen) werd aan koning Willem III verzocht het aangenomen wetsontwerp niet te bekrachtigen.

De koning sanctioneerde de wet waarna deze 1 november 1880 in werking trad.

De organisatie die van protestantse zijde door het volkspetitionement was gegroeid, bleef voortbestaan als de vereniging: "De Unie, een school met den Bijbel". (In 1968 werd dit gewijzigd in: "Stichting School en Evangelie")

De vereniging bleef aandringen op volledige subsidiëring en steunde de bijzondere scholen zoveel mogelijk. De christelijke scholen op hun beurt steunden de vereniging door jaarlijks de Unie-Collecte te houden, waarvan een (klein) gedeelte aan de instantie werd afgestaan. In de beginjaren was dit meestal f 5,- per jaar.

Deze Unie-Collecte vormde naast het schoolgeld een welkome bron van inkomsten. De specificatie van de unie collecte van 1885 zag er als volgt uit:

Onstwedde 't Loug	f 61,50
Onstwedde 't Wolt	27,55
Veenhuizen /Ter Maars	29,85
Smeerling /ter Wupping /Sterenborg	15,00
Tange	9,64

Holte/Huttenstreek	4,10
Wessinghuizen en Schaapstreek	11,35
Mussel	6,10
Kopstukken	4,40
Vosseberg en Vledder	3,00
Vlagtwedde (J.Boelems)	5,00
Vlagtwedde (H.Boelems)	3,00
Vlagtwedde (F.Hidding)	1,00
Stadskanaal (A.Smook en dienstbode)	2,60
Stadskanaal (H. Wubs)	2,50
	-----
	f 195,64

Tot 1921 is de Unie-Collecte regelmatig gehouden. Daarna zo nu en dan, als het bestuur het nodig achtte. In de tweede wereldoorlog mocht de Unie-Collecte niet worden gehouden, terwijl men het geld wel hard nodig had. Men heeft dat probleem opgelost door een vrijwillige bijdrage te vragen.

Met ingang van 1 april 1883 vraagt hoofdonderwijzer R.Smits ontslag. Na 12 jaar heeft hij een benoeming aanvaard in Strien (Gelderland). Er worden advertenties geplaatst en er dienen zich verschillende kandidaten aan. Geen er van voldoet echter aan de wensen van het bestuur. Men besluit dan om de heer A. Koebrugge uit Nijeveen per brief uit te nodigen voor een gesprek, betreffende de vervulling van de vacature van hoofdonderwijzer.

De heer Koebrugge had 12 jaar geleden ook gesolliciteerd en behoorde destijds tot de kanshebbers.

Echter, de heer Koebrugge laat per omgaande weten inmiddels te zijn overgegaan naar de Chr. Geref. Kerk en ook op een zodanige school werkzaam te zijn.

Hij vindt het niet verstandig om in Onstwedde te gaan werken.

Op dit besluit komt hij blijkbaar terug. Het bestuur krijgt te horen dat hij bij een eventuele benoeming wil overwegen naar Onstwedde te komen.

Er worden twee afgevaardigden naar Nijeveen gestuurd om het onderwijs in de school goed op te nemen.

Het geheel verloopt naar wens. Per 1 mei 1883 wordt de heer A. Koebrugge benoemd tot hoofdonderwijzer.

De vreugde is echter maar van korte duur.

In maart 1885 vertrekt de heer A.Koebrugge weer uit Onstwedde.

Daar de vacature blijkbaar niet kan worden opgevuld moet de school noodgedwongen worden gesloten van half maart tot half mei.

Met de tijdelijke komst van de heer N. Oosterbaan zijn de problemen voor eerst opgelost.

Hij wordt vervangen door de hulponderwijzer P. de Groot.

In november 1885 verbindt de heer Batjes zich tijdelijk als hoofdonderwijzer.

De schoolopziener, de heer Schortinghuis, was bijzonder tevreden over deze hoofdonderwijzer.

Dit blijkt uit een brief aan de raad der gemeente te Onstwedde d.d. 23 februari 1886, waarin hij schrijft: "Sedert 23 november 1885 waren er in die bijzondere school een Hoofd- en Hulponderwijzer werkzaam".

De onderwijskracht was dan gedurende de laatste drie maanden daar veel beter dan in jaren het geval is geweest, omdat de vroegere Hoofdonderwijzer slechts eene jeugdige Kweekeling ter zijde stond".

Geruststellend voegt hij er aan toe:

"Desniettegenstaande blijft het getal Kinderen op de openbare School op denzelfden voet en zal met mei nog met een 20 tal worden vermeerder".

Heel anders klinkt de schoolopziener, de heer J. Wijn, op 26 september 1890.

In een brief waarschuwt hij de gemeenteraad om zeer dringend de openbare school te verbouwen, het liefst totaal vernieuwen, gezien de concurrentie die het openbaar lager onderwijs te Onstwedde moet voeren tegen het bijzonder lager onderwijs.

Hij schrijft dat ook de uitwendige omstandigheden van grote invloed op het onderwijs zelf zijn en niet bij het bijzonder onderwijs mag achterblijven.

Wetswijzigingen en hun gevolgen

Reeds jaren heerste er in Nederland een politieke malaise, waarvan de schoolstrijd de oorzaak was.

Door samenwerking tussen katholieken en protestanten kwam er een rechts kabinet aan het bewind.

In 1889 bracht dit kabinet een wijziging van de onderwijswet tot stand. Hierbij werd er althans enige subsidie toegekend aan de bijzondere scholen. Het rijk zou een gedeelte van de onderwijzerssalarissen betalen.

Daarmee was de eerste stap gezet op de weg naar financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs.

De liberalen meenden dat hiermee de schoolstrijd voorbij was. Ze werden teleurgesteld.

De schoolstrijders gingen met verdubbelde moed verder.

Een veelvuldige gedachte in kringen van bijzonder onderwijs was, dat uit de belastingopbrengst ook het bijzonder onderwijs in zijn geheel zou moeten worden bekostigd.

“Belasting is”, aldus de redenering, “een heffing voor het uitvoeren van publieke taken”.

Ook de christelijke school in Onstwedde kan profiteren van deze wetswijziging.

In juni 1890 vindt de schoolcommissie het hoog tijd worden om ook subsidie te ontvangen.

Men weet niet goed raad hoe het een en ander moet worden aangepakt en er wordt een advocaat in de arm genomen. Op zijn advies maken kerkvoogd A. Karskens en hoofdonderwijzer Vreeswijk de nodige stukken gereed om op te sturen naar de arrondissements- en districtsschoolopzieners.

De eerste subsidie die de school ontvangt bedraagt f 475,- over het schooljaar 1890.

Plm. 1898.

Bovenste rij, v.l.n.r.: Albert Migchels, Abel Migchels, Jan Migchels, Wubbe Wilzing, Harm Bruining, Jan W. Bessebinders, Hendrik Bessebinders, Klaas Wilzing, Jan Moorlag, Hendrik Berends, Harm Maarsingh.

Tweede rij, v.l.n.r.: meester Koebbrugge, meester Elsloo, Harmke Schuring, Fennechie Sterenborg, Hindertje Sterenborg, Jan Sterenborg, Wupke Bessebinders, Albertje Bessebinders, Fennechie Bessebinders, ?, Hillechien Waarsing, Gerrit Slagter, Tempel, Margriet Maarsingh, meester Piebes, meester Jonkers.

Derde rij, v.l.n.r.: ?, Marie Tammes, Weija Wubs, Sientje Wubs, Grietje Bouwland, Willempje Bouwland, Griet Huitsing, Zwaantje Tempel, Harmina Moorlag, Hendrik Kraai, Berend Kraai.

Onderste rij, v.l.n.r.: ? Weidner, ?, Jakob Weidner, Harm Kruize, Klaas Wubs, Jasper Jaspers, Geertje Tammes, Johannes Huitzing, Grietje Wubs, Albert Kruize, Dientje Kruize, Trijntje Sassen, Trientje Wilzing, Lammechien Bruining.

